

УДК 159.955

*Т. М. Лисянська,
кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної і соціальної психології
НПУ імені М. П. Драгоманова*

СУТНІСТЬ І КРИТЕРІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК АПАРАТНОГО ЗАСОБУ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті актуалізується проблема критичного мислення, що дає можливість суб'єкту досягати мети у розумовій діяльності, уникати у ній простого сканування інформації та асоціативного мислення. Основний акцент зроблений на функціях критичного мислення, на особливостях покрокового процесу критичного мислення та критеріях його оцінювання.*

***Ключові слова:** розумова діяльність, систематизація знань, критичне мислення, функції критичного мислення, критерії оцінювання критичного мислення.*

***Abstract.** The article actualizes the problem of critical thinking, which allows the subject to achieve the goal in mental activity, to avoid simple scanning of information and associative thinking. The main emphasis is placed on the functions of critical thinking, on the features of the step-by-step process of critical thinking and the criteria for its evaluation.*

***Keywords:** mental activity, systematization of knowledge, critical thinking, functions of critical thinking, criteria for assessing critical thinking.*

Епоха інтенсивного проектування та запровадження складних організаційних систем потребує для розв'язування все складніших завдань використання результатів і методів різних дисциплін класичної науки для утворення умовиводів, що інтегрують результати досліджень у різних галузях наукових знань та обумовлюють продуктивне пізнання. Цією думкою підкреслюється необхідність систематизації знань, здійснення якої має відбуватися на різних рівнях інтелектуальної активності особистості, зокрема в учіннєвому процесі для суб'єктів навчання, у взаємодії суб'єктів з програмно управлінськими автоматами, що несуть величезну кількість інформації, і навіть у виконанні різних завдань теоретичної і практичної значущості повсякденного життя та спілкування людей між собою.

Якість інтеграції знань на основі мисленнєвої операції систематизації залежить від того, які програми мислення були задіяні. Ймовірно, що це має

бути програма критичного мислення, корелятом якого є доказове мислення. Перед педагогами різного рівня інституцій стоїть завдання навчити своїх учнів правильно мислити, приходити до правильних висновків, що будуть основою переконань, та приймати правильні рішення, що дозволять перетворити переконання у дії. Засвоєння знань, в основі якого знаходиться мисленнєва операція систематизації, підлягає принципу прогресивної диференціації, що обумовлює необхідність систематизувати знання за різними критеріями. Зберігаються знання у пам'яті у формі понять, суджень, а, отже, акумульовані у них знання, складають основу мислення. Знання систематизовані за певним критерієм утворюють сітковидну модель, що має ієрархічну будову, наприклад, категорії високого порядку зберігаються вище, а слова, що означають специфічні поняття – зберігаються нижче. Властивості об'єкта, зазначеного в категорії, будуть мати тісний зв'язок з категорією і з специфічними поняттями. Завдання критичного мислення полягає у розумінні і переробці знань, що сприятимуть відкриттю нових, у відборі знань, що потребує оцінювання авторитетності і точності потрібної інформації, спрямовує розумову активність на шляху досягнення мети.

У процесі систематизації знань між активованими критичним і доказовим мисленням нема чіткої межі, але порядок кроків у цій розумовій діяльності можна виділити. Спочатку необхідно суб'єкту в своїй пам'яті зробити відбір фактів, уявлень і понять, що стосуються пізнання невідомого, або міркування над проблемою. У пошуку інформації з метою її відбору велику роль відіграють процеси впізнавання і згадування інформації, що є у досвіді особистості і складає зміст довготривалої пам'яті. При цьому впізнавання слід здійснювати способом розпізнавання інформації, що має близьке, більше або менше віддалене відношення до завдання, яке стоїть перед суб'єктом пошукової діяльності. Другою формою пошуку інформації є згадування, що виконує функцію заповнення пропусків в інформації на шляху до виділення суттєвої серед "бази даних". Вчені відмічають важливим фактором пошуку інформації в пам'яті наявність ознак (орієнтирів, підказок) пошуку, або асоціативних зв'язків з предметом пошуку. Серед них розрізняють контекстні ознаки пошуку, що стосуються контенту та умов, в яких він мав місце та внутрішній стан суб'єкта як ознака пошуку. У цьому варіанті ознак буде підказкою стан суб'єкта у процесі згадування, що має спільні ознаки з його станом в умовах первинного кодування інформації. Відбір знань, що підсилять наступні кроки на шляху досягнення мети,

важливо не просто здійснювати за асоціаціями, а встановити конкретне відношення до предмета задачі. Продовжується цей процес відтворенням відібраних знань за зразком або алгоритмом, що узгоджуються з особливостями сітководного ієрархічно побудованого утворення відібраних знань [1]. Щоб відібрані знання були основою пошуку правильного висновку, необхідно обґрунтувати їх зв'язок з проблемою, довести правильність обраної суб'єктом думки. У цьому процесі також можуть виникати помилки. Механізм, який вчені називають схильністю шукати підтвердження, може набувати різних форм. Він діє тоді, коли в особистості з'являється можливість отримати нову інформацію, вона схильна знаходити ту інформацію, що буде відповідати її переконанням, а не змінювати їх. В іншому випадку особистість шукає ту інформацію, що відповідає її поглядам і не хоче змінювати їх, або використовує стратегію у пошуковій діяльності, яку вважає успішною і переконана, що вона приведе до безпомилкового виконання завдання. Вчені зазначають, що схильність до підтвердження виникає у людей під впливом бажання все упорядкувати. Все, що ми бачимо і чуємо, намагаємося зрозуміти і нав'язати всьому цьому певну організацію. Модель цієї організації може бути помилковою. Суб'єкт, як носій критичного мислення, може запобігти виникненню помилкових висновків, піддаючи сумніву, реорганізації змодельованих думок, встановлює оборотність, розглядаючи їх у зв'язку.

Якщо обґрунтування відбулось успішно, була отримана нова інформація, тоді необхідно під впливом нової інформації перетворити умови задачі або завдання у нову проблему, тобто переглянути, що є відомим у цій проблемі, до якого висновку слід прийти і яке рішення стосовно подальших дій слід прийняти. Нова інформація, що перетворила проблему, інформація про спосіб здобуття цієї інформації, нові умовиводи – все це новий досвід особистості, який має бути включеним у раніше утворений і викликати у ньому теж переструктурування. Цей процес можна уявити розвитком або удосконаленням особистісного досвіду і відбувається він у супроводі рефлексії. Рефлексія здійснюється у самій інтелектуальній діяльності і є механізмом її самоорганізації. Розглядаючи процеси рефлексії як процеси самоорганізації в інтелектуальних системах, вчені уявляють її як особливий шар процесів мислення, що надбудовується над шаром мислительних процесів, пов'язаних з розв'язанням задач, і вважають, що їх умовно можна розрізнити як рефлексивний і робочий шари процесів в інтелектуальних

системах. Обидва ці шари працюють з двома видами суджень, зокрема інтуїтивними і дискурсивними. Зміщення меж між дискурсією та інтуїцією залежить від ступеня розвитку логічних понять і методів та від практичних міркувань. У зв'язку з цим можна сказати, що у рефлексії можуть відбуватися процеси зміщення між дискурсивними та інтуїтивними судженнями або процеси заміщення інтуїтивних суджень дискурсивними [2].

Проблема критеріїв мислення є однією з важливих у сучасних психологічних дослідженнях. Зазвичай, вчені виділяють дві групи критеріїв: процесуальні та результативні. Інтегруючи особливості кожного кроку процесу критичного мислення, спробуємо визначити пріоритетні критерії оцінювання здійснення критичного мислення, що об'єднують процесуальні та результативні прояви. Досліджувані виявляють допитливість, прагнення досліджувати невідоме; для пізнання невідомого виявляють вміння актуалізувати у своєму особистісному досвіді факти, уявлення, поняття, вдаючись до процесів впізнання, розпізнання, згадування; здійснення відбору потрібної інформації серед згаданої, вміння долати помилкові мисленнєві установки методами виконання оборотної дії, руху від кінцевого результату до початкового положення, розв'язання за аналогією, комбінування моделей поширення активації, переструктурування їх у свідомості досліджуваних, застереження себе від здійснення відбору за ознаками зовнішньої схожості, а не за логічними силами, здатність міркувати дедуктивно та індуктивно як би у зворотному напрямку, що теж застерігає від помилок і дає можливість безпомилково обґрунтувати свою думку; під впливом нової інформації, отриманої дискурсією та інтуїцією, реорганізувати задачу, надати їй нового контексту, що обґрунтує правильність рішення; рефлексивний супровід всього процесу критичного мислення.

Список використаної літератури:

1. Глейтман Генри, Фридлунд Алан, Райсберг Даниель. Основы психологии. Санкт-Петербург, Изд-во “Речь“, 2001. 1246 с.
2. Ладенко И.С. Интеллектуальные системы и логика. Новосибирск : Изд-во “Наука”, Сибирское отделение, 1973. 172 с.